

Eesti keele otseste eriküsilauseste sõnajärje aspekte

HEETE SAHKAI, ANNE TAMM, ANDERS HOLMBERG

1. Sissejuhatus

Eesti keeles on finiitverb teatud tüüpi lausetes teisel kohal, olenemata sellest, millise lauseliikmega lause algab, st eesti keel on nn V2-keel (vt nt Lindström 2017: 551–555). Tavaliselt algab lause subjektiga (1a), kuid võib alata ka mis tahes muu lauseliikmega (1b–1e).

- (1a) Nad **ronisid** raudteerinnatise alt läbi. (Lindström 2017: 550)
- (1b) Maasikamoosi **keetis** ema neli purki. (Lindström 2017: 551)
- (1c) Täna **on** taevas erakordselt selge. (Lindström 2017: 551)
- (1d) Õnneks **oli** Adu ise telefoni juures. (Lindström 2017: 553)
- (1e) Nagu ma ütlesin, **teeb** valitsus korrektiivi. (Eesti ühendkorpus 2021)

V2-sõnajärje üks selgemaid tunnuseid on subjekti ja verbi pöördjärg lausetes, mis algavad muu lauseliikmega kui subjekt (1b–1e). V2-sõnajärg ei ole eesti keeles siiski ainus põhjus, miks subjekt võib verbile järgneda: subjekti paigutumise lause lõpupoole võib tingida ka subjekti fokuseerimine (Lindström 2017: 550), vt näiteid 2a–2b.

- (2a) Harilikult alustas kõnelust isa. (Lindström 2017: 550)
- (2b) Divisjoni direktoriks saab Jaak Anton. (Lindström 2017: 550)

1.1. Eesti V2-sõnajärg kui germaani mõju

On mitu põhjust arvata, et eesti keele V2-sõnajärg on germaani keeltega toimunud kontakti tagajärg. Esiteks on V2-keeled maailma keelte seas suhteliselt haruldased (Holmberg 2015; Woods, Wolfe 2020). Kõige paremini uuritud on nende seast kõik germaani keeled (peale tänapäeva inglise keele, millele V2-järg iseloomulik ei ole), vt näiteid 3–5.

- (3) rootsi keel, V2 (Holmberg 2015: 343)
- (3a) Jag **har** ärligt talat aldrig sett huggormar
1SG ABIV.1SG ausalt ütlema.PRTS iialgi nägema.PRTS rästik.PL.INDEF
i den här skogen.
PREP DEM siin mets.SG.DEF.M/F
'Ma pole ausalt öelda kunagi siin metsas rästikuid näinud.'

- (3b) Huggormar **har** jag ärligt talat aldrig sett i den här skogen.
'Rästikuid pole ma siin metsas ausalt öelda kunagi näinud.'
- (3c) I den här skogen **har** jag ärligt talat aldrig sett huggormar.
'Siin metsas pole ma ausalt öelda kunagi rästikuid näinud.'
- (3d) Ärligt talat **har** jag aldrig sett huggormar i den här skogen.
'Ausalt öelda pole ma kunagi siin metsas rästikuid näinud.'
- (4) saksa keel, V2 (Haider 2010: 1)
- (4a) Eine Maus **hat** heute den Käse verschmägt.
INDEF.ART hiir ABIV.3SG täna DEF.ART.AKU juust ära.põlgama.PRTS
'Üks hiir on täna juustu ära põlanud.'
- (4b) Den Käse **hat** heute eine Maus verschmägt.
'Juustu on täna üks hiir ära põlanud.'
- (4c) Heute **hat** eine Maus den Käse verschmägt.
'Täna on üks hiir juustu ära põlanud.'
- (5) hollandi keel, V2 (Broekhuis, Corver 2015: 1209–1210)
- (5a) Jan **heeft** Marie deze ansichtkaart toegestuurd vanuit China.
Jan ABIV.3SG Marie DEM.M/F postkaart saatma.PRTS PREP Hiina
'Jan saatis selle postkaardi Mariele Hiinast.'
- (5b) Deze ansichtkaart **heeft** Jan Marie toegestuurd vanuit China.
'Selle postkaardi saatis Jan Mariele Hiinast.'

Teiseks on eesti keel uurali keeltest ainus V2-keel. Näiteks soome keel on n-ö V3-keel, kus verbile võib eelneeda kaks moodustajat (Vilkuna 1989), vt näidet 6.¹

- (6) soome keel, V3 (Vilkuna 1989: 189)
Varsovassa	se/vihainen	väkijoukko/joku	olisi
Varssavi.INE	3SG/vihane	rahvamass/keegi	olema.KOND
voinut	polttaa	poliisiaseman.	
võima.PRTS	põletama.INF	politseijaoskond.AKU	
- 'Varssavis oleks see/vihane rahvamass/keegi võinud politseijaoskonna maha põletada.'

Kolmandaks on eesti keelel olnud pikk kontaktiperiood germaani keeltega (Prillop jt 2020), samas kui teised eesti keele peamised kontaktkeeled, nagu naabruses räägitavad slaavi või balti keeled, ei ole V2-keeled. Germaani mõjust annavad tunnistust eesti keele suurima laensõnade rühma pärinemine alamsaksa keelest ja mitmed germaanimõjulised grammatilised muutused nn murrangueesti keeles (Prillop jt 2020).

¹ V2-järg ei ole soome keeles päris tundmatu, kuid seda on arvatava rootsi mõjuna aktiivselt tõrjutud. Mõned keeleteadlased on siiski pidanud V2-järge soome keelele omaseks jooneks, mis esineb ka selliste piirkondade murretes, kus rootsi keele mõju on olnud väike (Kettunen 1959: 181–196; Lindén 1947, 1952). Paljudes nende toodud subjekti ja verbi pöördjärje näidetes tundub subjekt siiski olevat fokuseeritud, nagu eespool eesti keele näites 2. Leidub aga ka näiteid germaani ja eesti tüüpi V2-järjest (Vilkuna 1989: 187–189), eelkõige koopulalauseses.

1.2. Eesti ja germaani V2-sõnajärje erinevused

Kuigi eesti keele V2-järg on seega peaaegu kindlasti germaani laen, on see germaani V2-järjest mitmes mõttes erinev. Üks suur erinevus puudutab otseste eriküsilausete sõnajärge. Germaani keeltes esineb kõigis pealausetes kas V2-järg (nt väitlaused, eriküsilaused) või V1-järg (nt käsklaused, üldküsilaused). Eesti keeles on väitlausetes ja üldküsilausetes valdav V2-järg ning käsklausetes V1-järg, mida esineb vähe- mal määral ka üldküsilausetes ja tingimuslausekujulistest soovlausetes (Lindström 2017: 556). Eesti keele otsestes eriküsilausetes aga on valdav verbilõpuline sõnajärg (Lindström 2006, 2017: 558). Seega erineb eesti keele otseste eriküsilausete sõnajärg deklaratiivsete pealausete sõnajärjest (vrd 7a vs. 7b), samas kui germaani keeltes on otsestes eriküsilausetes nagu deklaratiivsetes pealauseteski võimalik ainult V2-järg, vrd näiteid 8–10.

(7a) Millega Post ajakirjanduse ajalukku **läheb**? (Lindström 2017: 558)

(7b) ?Sellega Post ajakirjanduse ajalukku **läheb**.

(8) rootsi keel, V2

Varför **dricker** Elsa aldrig kaffe?
 miks jooma.3SG Elsa iialgi kohv
 'Miks Elsa kunagi kohvi ei joo?'

(9) saksa keel, V2 (Haider 2010: 68)

Was **will** er uns erklären?
 mida tahtma.3SG 3SG.M 1PL.DAT seletama.INF
 'Mida ta meile seletada tahab?'

(10) hollandi keel, V2 (Broekhuis, Corver 2015: 1210)

Wat **heeft** Jan Marie toegestuurd vanuit China?
 mida ABIV.3SG Jan Marie saatma.PRTS PREP Hiina
 'Mis Jan Mariele Hiinast saatis?'

Lisaks otsestele eriküsilausetele esineb eesti keeles erinevusi germaani V2-järjest ka kõrvallausetes ja deklaratiivsetes pealausetes. Enamikus germaani keeltes on V2- ja V1-järg välistatud (sidendiga algavates) kõrvallausetes, st neis keeltes esineb nn asümmeetriline V2-järg, kus V2-järg esineb pealausetes, kuid mitte kõrvallausetes (vrd näiteid 11–12). Eesti keeles võib V2-järg esineda ka kõrvallausetes (13), kuigi kõrvallausete sõnajärg on varieeruv ning V2-järje osakaal on kõrvallausetüübiti erinev (Lindström 2017: 559).

(11a) saksa keel, otsene eriküsilause, V2 (Haider 2010: 68)

Was **will** er uns erklären?
 mida tahtma.3SG 3SG.M 1PL.DAT seletama.INF
 'Mida ta meile seletada tahab?'

(11b) saksa keel, kaudne eriküsilause, mitte-V2 (Haider 2010: 68)

(Man fragt sich,) was er uns erklären **will**.
 PRON küsima.3SG REFL mida 3SG.M 1PL.DAT seletama.INF tahtma.3SG
 'Tekib küsimus, mida ta meile seletada tahab.'

- (11c) saksa keel, relatiivlause, mitte-V2 (Haider 2010: 68)
 (Alles,) was er uns erklären **will**
 kõik mida 3SG.M 1PL.DAT seletama.INF tahtma.3SG
 'Kõik, mida ta meile seletada tahab.'
- (12a) hollandi keel, deklaratiivne pealause, V2 (Broekhuis, Corver 2015: 1208–1209)
 Jan **leest** het boek morgen.
 Jan lugema.3SG DEF.ART.N raamat homme
 'Jan loeb seda raamatut homme.'
- (12b) hollandi keel, komplementlause, mitte-V2 (Broekhuis, Corver 2015: 1208–1209)
 (Ik weet dat) Jan het boek morgen **leest**.
 1SG teadma.1SG et Jan DEF.ART.N raamat homme lugema.3SG
 'Ma tean, et Jan loeb seda raamatut homme.'
- (12c) hollandi keel, kaudne üldküsilause, mitte-V2 (Broekhuis, Corver 2015: 1208–1209)
 (Hij vroeg of) Jan het boek morgen **leest**.
 3SG küsima.PRET.3SG kas Jan DEF.ART.N raamat homme lugema.3SG
 'Ta küsis, kas Jan loeb seda raamatut homme.'
- (13) mina isiklikult ei saa aru, miks **peaks** keegi tahtma narkootikumete tarvitada.
 (etTenTen13)

Ka eesti keele deklaratiivsetes pealausetes esineb V2-järjest erandeid, kuigi deklaratiivsetes pealausetes esineb V2-järge kõige rohkem, ligikaudu 90% (Tael 1988: 15). Peamised erandid on järgmised.

1. V3-järg on võimalik, kui verbile vahetult eelnev moodustaja on rõhutu asesõna, seda eelkõige suulises keeles (Tael 1990: 34; Lindström 2002, 2017: 554–555; Vihman, Walkden 2021).

- (14) Täna ma **tõusin** juba kell viis. (Lindström 2017: 554)

2. Verb võib asuda teisest positsioonist kaugemal, kui verbil on primaarne lauserõhk (Remmel 1963; Sahlkai, Tamm 2019), vrd näiteid 15a ja 15b.

- (15a) Pingelises situatsioonis inimene tavaliselt **mobiliseerib** ennast. (etTenTen13)

- (15b) Selline lähenemine meid edasi **ei vii**. (etTenTen13)

3. Episteemilise või kõneliigipartikliga algavad väitlauseid võivad olla verbilõpulisel, olenemata sellest, kas verbil on primaarne lauserõhk või mitte (Lindström 2007: 228, 2017: 558), vrd näiteid 16a ja 16b.

- (16a) Vaevalt ma selle ise sinna **saatsin**. (Lindström 2017: 558)

- (16b) Ju ma sealt siis inspiratsiooni **sain**. (Lindström 2017: 558)

4. Väitlausestes esineb ka V1-järge, näiteks nn narratiivne V1 (17a) ja kõneliigi fookust väljendav V1 (17b).

- (17a) **Lähem** mina hommikul kanu söötma [---] (Lindström 2017: 557)

- (17b) **Sõltub** ju tükitöötasu otseselt tehtava töö hulgast. (Lindström 2017: 555)

Mõlemat tüüpi konstruktsioonid esinevad ka nt saksa keeles (18a, 18b), kõneliigi fookust väljendav ka soome keeles (18c). Väitlausetel V1-järg võib seega samuti olla germaani laen, kuid ei pruugi.

(18a) saksa keel, narratiivne V1 (Taigel 2021: 39)

Hab ich ihr ganz frech noch en Kuß gegeben.
 ABIV.1SG 1SG 3SG.F.DAT väga üleannetu veel üks suudlus andma.PRTS
 'Andsin talle väga üleannetult veel ühe suudluse.'

(18b) saksa keel, kõneliigi fookust väljendav V1 (nn kausaalne V1) (Taigel 2021: 24)

Ist er doch eine Anerkennung ihres Schaffens.
 olema.3SG 3SG.M ju INDEF.ART tunnustus 3SG.F.GEN töö.GEN
 'On see ju tunnustus tema tööle.'

(18c) soome keel, kõneliigi fookust väljendav V1 (Vilkuna 1989: 117)

Voisi-han kaikki olla pahemmin-kin.
 võima.KOND-PTCL kõik olema.INF halvem-PTCL
 'Võiks ju kõik olla halveminigi.'

1.3. V2-sõnajärg ja sõnajärjetüpoloogia

V2-sõnajärg tingib kõigis keeltes, kus see esineb, ühesuguse domineeriva SVO-sõnajärje nendes kontekstides, kus V2-seaduspära kehtib. V2-keeled võivad siiski olla tüpoloogiliselt erineva sõnajärjega nendes kontekstides, kus V2-seaduspära ei kehti. Näiteks kõigis germaani keeltes (v.a inglise keel) on deklaratiivses pealauses V2-seaduspära tõttu finiiitverb teisel kohal (vrd näiteid 19a ja 19b).

(19a) rootsi keel, V2

Elsa **dricker** aldrig kaffe.
 Elsa jooma.3SG iialgi kohv

(19b) saksa keel, V2

Elsa **trinkt** nie kaffee.
 Elsa jooma.3SG iialgi kohv
 'Elsa ei joo kunagi kohvi.'

Kontekstides, kus V2-reegel ei kehti, nagu infiniitarendites ja kõrvallauses, on aga lääne- ja põhjagermaani keelte sõnajärg tüpoloogiliselt erinev: põhjagermaani keeled on (S)VO-tüüpi (näide 20), läänegermaani keeled (v.a inglise keel) (S)OV-tüüpi (näide 21) (vt nt Haider 2010: 7; Kiparsky 1995: 152).

(20) rootsi keel, (S)VO

(20a) Elsa vill [**dricka** kaffe].
 Elsa tahtma.3SG jooma.INF kohv
 'Elsa tahab juua kohvi.'

(20b) Maria sa [att Elsa aldrig **dricker** kaffe].

Maria ütleva.PRET.3SG et Elsa iialgi jooma.3SG kohv
 'Maria ütles, et Elsa ei joo kunagi kohvi.'

(21) saksa keel, (S)OV

(21a) Elsa will [kaffee **trinken**].

Elsa tahtma.3SG kohv jooma.INF

'Elsa tahab kohvi juua.'

(21b) Maria sagte [dass Elsa nie kaffee **trinkt**].

Maria ütlemä.PRET.3SG et Elsa iialgi kohv jooma.3SG

'Maria ütles, et Elsa ei joo kunagi kohvi.'

Eesti keele infiniittarindite ja kõrvallausete sõnajärg varieerub (vt nt Vilkuna 1998: 207, 216–217), nt infiniittarindites on võimalik nii VO- kui ka OV-järg (vt ka näitematerjali Ogren 2018):

(22a) soov [osta kohalikku toitu] (VO, etTenTen13)

(22b) soov [sooja toitu süüa] (OV, etTenTen13)

Eesti keele verbilõpulist sõnajärg võib seostada uurali keelte ajaloolise verbilõpulisel sõnajärgel (Remmel 1963: 252). Võib eeldada, et uurali keelena on eesti keele ajalooline sõnajärg sarnaselt teistele uurali keeltele (S)OV (vt Abondolo 1998; Vilkuna 1998, 2022; de Groot 2017: 548; Laczkó 2023: vi). Verbilõpulisel sõnajärje vaheldumist (S)VO-järgel väljaspool V2 kontekste võib seostada ka teistes uurali keeltes toimuva või toimunud tüpoloogilise muutusega (S)OV > (S)VO. Näiteks soome keeles on võrreldes eesti keelega infiniittarindites ja kõrvallausetes (nagu ka otsesest eriküsilausetes) oluliselt vähem verbilõpulist sõnajärgel kui eesti keeles (Vilkuna 1998), mistõttu võib oletada, et soome keeles on see tüpoloogiline muutus kaugemale jõudnud.

Verbilõpuline sõnajärg eesti keele infiniittarindites ja kõrvallausetes võib olla tingitud läänegermaani (S)OV-järje mõjust; eriti kõrvallausete, aga ka infiniittarindite verbilõpulist sõnajärge on tihti saksa keele mõjuga seostatud (vrd Aavik 1912). See mõju võib olla seisnenud verbilõpulisel sõnajärje taandumise pidurdamises, kuid ei saa ka välistada, et see on seisnenud verbilõpulisel sõnajärje tagasilaenamises või – hiljem tekkinud süntaktiliste struktuuride, nagu finiiitsete kõrvallausete puhul – esmakordses laenamises. Seevastu soome keel, kus verbilõpulist sõnajärgel on oluliselt vähem, on olnud kontaktis rootsi keelega, kus (S)OV-järg on samuti asendunud (S)VO-järgel.

Eesti keele otsesest eriküsilausete verbilõpulist järge aga läänegermaani mõjuga seostada ei saa, sest pealausena on need kõigis germaani keeltes V2-järgel. Tege- mist näib seega olevat ühega vähestest kontekstidest (verbilõpulistel deklaratiivsetel pealausete kõrval), kus eesti keeles on säilinud ajalooline verbilõpuline sõnajärg, ilma et seda saaks seostada läänegermaani (S)OV-järje mõjuga.

1.4. Uurimisküsimused

Eesti keele otsesest eriküsilausete sõnajärjega on seega seotud mitu mõistatust: miks neis ei ole erinevalt deklaratiivsetest pealausetest valdav germaani keeltest laenatud V2-sõnajärg? Miks neis on säilinud verbilõpuline järg, kuigi seda ei saa erinevalt

infiniittarindite ja kõrvallausete verbilõpulisest järjest seostada läänegermaani SOV-järje mõjuga? Mis on otseste eriküsilauseste sõnajärje varieerumise tegurid?

Käesoleva uurimuse eesmärk on eesti keele otseste eriküsilauseste V2-sõnajärjest täpsem pilt saada, et nende mõistatuste lahendamisele lähemale liikuda. Uurimusküsimused on järgmised:

1. Kui palju V2-järg tänapäeva otsestes eriküsilausestes esineb?

2. Kas küsilausestes on täheldatavad samasugused prosoodilised erandid V2-järjest nagu deklaratiivsetes pealausestes (seoses rõhutute asesõnade ja primaarset lauserõhku kandva finiiitverbiga)?

3. Kas otsestes eriküsilausestes on rohkem või vähem V2-järge kui kõrvallausetes (täpsemalt kaudsetes eriküsilausestes ja relatiivlausestes)?

4. Kas V2-järg on küsilausestest kadumas või pole see sinna (veel) jõudnudki?

Esimesele, teisele ja kolmandale küsimusele vastamiseks tegime sünkroonilise korpuseuuringu (ptk 2), neljandale küsimusele vastamiseks diakroonilise uuringu (ptk 3).

2. Sünkrooniline korpuseuuring

Varasematest uurimustest on teada, et eriküsilausestes domineerib verbilõpuline sõnajärg. Nt Liina Lindströmi (2006: 885) andmetel on suulises kõnes verbilõpulise järje osakaal otsestes eriküsilausestes 77%, kaudsetes eriküsilausestes 71% ja relatiivlausestes 51%. Selle uuringu põhjal ei selgu aga, kas laused, mis ei ole verbilõpulisel, on V2-järgega või näiteks V3-järgega. Käesoleva korpuseuuringu eesmärk on V2-järje osakaal eriküsilausestes täpsemalt kindlaks teha, eelkõige eristada seda võimalikust V3-järjest.

Teine eesmärk on teada saada, kas otsestes eriküsilausestes esineb V2-järge rohkem või vähem kui kaudsetes eriküsilausestes ja relatiivlausestes. Teiste sõnadega: kas germaani keeltele omane pea- ja kõrvallausete asümmeetria peegeldub siiski ka eesti keele otsestes eriküsilausestes võrrelduna kaudsete eriküsilauseste ja relatiivlausestega.

Kolmas eesmärk on kontrollida, kas otsestes eriküsilausestes esinevad samasugused prosoodilised erandid V2-järjest nagu väitlausestes (vt eespool näiteid 14 ja 15), ehk kas V2-järg väit- ja küsilausestes on ühtne nähtus ja kas küsilausest toetavad hüpoteesi, et V2-järje laenamisel eesti keelde mängis rolli prosoodia (vt Holmberg jt käsikiri).

2.1. Andmestik ja meetod

Uurimuse andmestik pärineb korpusest etTenTen13 ja on saadud liidese keeleveeb.ee kaudu. Andmestik koosneb finiiitsetest lausetest, mis algavad küsivate-siduvate asesõnadega *miks*, *millal* ja *kellele*. Andmestik koostati lausetest, mis ei alga subjektiga, et tuvastada V2-järje esinemine ühemõtteliselt subjekti ja verbi pöördjärje põhjal. Andmed saadi järgmiste päringutega:

- 1) 200 juhuslikku lauset, mis sisaldavad asesõna *miks*; sama päring koos küsimärgiga;
- 2) 200 juhuslikku lauset, mis sisaldavad asesõna *millal*; sama päring koos küsimärgiga;
- 3) korduvate päringutega leitud laused, mis sisaldavad asesõna *kellele* ja mõne kolmekohalise verbi lemmat²; samad päringud koos küsimärgiga.

Tabel 1. Andmestikus märgendatud tunnused ja nende väärtused.

Tunnus	Väärtus
1. Lausetüüp	1. Otsene eriküsilause
	2. Kaudne eriküsilause
	3. Relatiivlause
2. Sõnajärjetüüp	1. V2 (asesõna – verb – subjekt – laiend). Subjekti ja verbi pöördjärjega laused
	2. V3(+) (asesõna – subjekt – verb – laiend). Laused, kus finiiitverb järgneb subjektile, kuid eelneb verbi seotud laiendile. Finiiitverb võib olla 3. kohal või järgneda lauseadverbiaalile
	3. Verbilõpuline (asesõna – subjekt – laiend – verb). Laused, kus finiiitverb järgneb seotud laiendile ³
	4. Subjektilõpuline (asesõna – { verb , laiend} – subjekt). Fokuseeritud subjektiga lõppev lause
3. Otsese eriküsilause subjekti tüüp	1. Rõhutu asesõna
	2. Rõhuline asesõna või täistähenduslik nimisõnafraas
4. Otsese eriküsilause finiiitverbi tüüp	1. Abiverb, modaalverb või koopula
	2. Täistähenduslik peaverb

Lõplikku andmestikku jäeti ainult eksplitsiitset subjekti sisaldavad laused. Verbilõpulise ja V3-järje eristamiseks jäeti andmestikku ainult laused, mis sisaldasid lisaks subjektile vähemalt veel ühte verbi seotud laiendit. Välja jäid finiiitset laiendit või

² Päringusse sisestatud verbid olid järgmised: *andma, avaldama, eraldama, esitama, esitlema, jagama, jätma, kinkima, laenama, laenuutama, loovutama, lubama, müüma, näitama, osutama, pakkuma, pärandama, rentima, rääkima, saatma, soovitama, tooma, tutvustama, usaldama, viima, õpetama, ütleva, üürima*.

³ Sellesse tüüpi kuuluvate lausete viimane sõna ei ole tingimata finiiitverb. Sarnaselt saksa ja hollandi keelele (vt nt Haider 2010: 274; Broekhuis, Corver 2015: 1049) näivad ka eesti keeles esinevat nn kobarverbid, kus finiiitverb ja seda laiendav infiniitne verb moodustavad ühe liitse põhja, mida laiendavad mõlema verbi süntaktilised argumendid. Sellistel juhtudel võib lause lõpus asuda infiniitne verb ning finiiitne verb võib asuda lauselõpulise infiniitse verbi ja selle laiendi vahel. Nt hollandikeelses lauses (i) on lauselõpuline infiniitne verb *zingen* 'laulma' lahutatud oma laiendist *een lied* 'laul' abiverbiga *heeft* ja verbiga *horen* 'kuulma' ning need kolm verbi moodustavad n-õ ühe kobarverbi. (Broekhuis, Corver 2015: ix) Eestikeelses lauses (ii) on infiniitne verb *saatma* lahutatud oma laiendist *aruandeid* modaalverbiga *peab*; *peab ja saatma* moodustavad n-õ kobarverbi ning lauset võib lugeda verbilõpulisteks.

(i) [---] dat Jan de man een lied heeft horen zingen.
et Jan DEF.ART.M/F mees INDEF.ART laul ABIV.3SG kuulma.INF laulma.INF

'[---] et Jan seda meest ühte laulu on kuulnud laulmas.'

(ii) [---] riigiasutus, kellele ta aruandeid peab saatma [---] (etTenTen13)

Tegemist on siiski eesti keeles seni uurimata nähtusega ja ei saa välistada, et selliseid lauseid (või osa neist) tuleks käsitleda VO-järjega lausetena, kus infiniitse verbi laiend on lause algupoolel asuvas topikupositsioonis.

täiendit sisaldavad laused, sest neil on samuti mõju sõnajärjele (Lindström 2017: 549).

Laused märgendati järgnevate tunnuste alusel (vt tabelit 1): lausetüüp, sõnajärjetüüp, otseste eriküsilauseste subjekti tüüp ja otseste eriküsilauseste finiiiverbi tüüp. Otseste eriküsilauseste subjekti tüüp märgendati selleks, et kontrollida, kas ka eriküsilausestes moodustavad rõhitud asesõnad V2-järjest erandi nagu (suulistes) väitlausestes. Otseste eriküsilauseste finiiiverbi tüüp märgendati selleks, et kontrollida kaudselt, kas eriküsilausestes nagu väitlausesteski ei kaldu primaarset lauserõhku kandev verb esinema teisel positsioonil. Oletada võib, et abi- ja modaalverbid ning koopulad kannavad väiksema tõenäosusega primaarset lauserõhku kui täistähenduslikud verbid.⁴ Seega võib oletada, et kui primaarset lauserõhku kandvad verbid ei saa esineda teisel positsioonil, esineb V2-järg sagedamini abi- ja modaalverbide ning koopulaga kui täistähenduslike verbidega. See tõend on siiski kaudne, sest ka täistähenduslikud verbid võivad olla lauserõhutatud ja vastupidi.

2.2. Tulemused

Andmestikus oli kokku 273 otsest eriküsilausest, 199 kaudset eriküsilausest ja 883 relatiivlausest.

Uurimuse esimene eesmärk oli kindlaks teha erinevate sõnajärjetüüpide osakaal otsestes eriküsilausestes. Sõnajärjetüüpide jaotus otsestes eriküsilausestes on esitatud tabelis 2: domineeris verbilõpuline sõnajärg (46%), V2-järje osakaal oli 22% ja V3(+) sõnajärje osakaal 27%. 5% lausetest lõppes fokuseeritud subjektiga.

Tabel 2. Sõnajärjetüüpide osakaal otsestes eriküsilausestes.

Sõnajärg	Arv	Osakaal
V2	60	22%
V3(+)	74	27%
Verbilõpuline	126	46%
Subjektilõpuline	13	5%
Kokku	273	100%

Sõnajärjetüübid on illustreeritud näidetes 23–26.

- (23a) Miks **kustutas** Vene riigipank Eesti firma võla? (V2, etTenTen13)
 (23b) Kellele **jagased** erakonnad riigieelarvest „katuseraha“? (V2, etTenTen13)
 (23c) Millal **kasutab** inglane mobiilset netti? (V2, etTenTen13)
 (24a) Miks ma **jään** Eesti Energia kliendiks? (V3, etTenTen13)
 (24b) Kellele me **anname** võimu end mõjustada? (V3, etTenTen13)
 (24c) Millal ma **saan** riikliku toetuse? (V3, etTenTen13)

⁴ Finiitsed abi- ja modaalverbid ning koopulad kannavad väiksema tõenäosusega primaarset lauserõhku, sest nad saavad rõhu ainult kõneliigifookuse korral, samas kui täistähenduslikud finiiiverbid võivad lisaks olla rõhulised siis, kui nad kannavad verbifookust või kui neil ei ole seotud laiendeid või nende seotud laiend väljendab tuntud informatsiooni (vt ka Sakhai, Tamm 2019).

- (25a) Miks ma nii palju smailisid **panin**? (Verbilõpuline, etTenTen13)
 (25b) Kellele ma teatepulga edasi **annan**? (Verbilõpuline, etTenTen13)
 (25c) Millal te linnasüsteemis tööle **asusite**? (Verbilõpuline, etTenTen13)
 (26a) Miks probleemiga **ei tegele** Tallinna Tehnikaülikooli teadurid? (Subjektilõpuline, etTenTen13)
 (26b) Kellele **pakuks** huvi lastetoea seintele joonistamine? (Subjektilõpuline, etTenTen13)
 (26c) Millal **osutub** vajalikuks kuulemiskile läbitorkamine? (Subjektilõpuline, etTenTen13)

Teine eesmärk oli teada saada, kas otsestes eriküsilausetes esineb V2-järge rohkem või vähem kui kaudsetes eriküsilausetes ja relatiivlausetes. Sõnajärjetüüpide jaotus kaudsetes eriküsilausetes ja relatiivlausetes on esitatud tabelis 3. Kaudsetes eriküsilausetes domineeris nagu otsesteski verbilõpuline sõnajärg (64%). V2-järje osakaal oli 12%, V3(+) sõnajärje osakaal 23% ja subjektilõpulist sõnajärge oli 1%. Relatiivlausetes oli enam-vähem võrdselt V3(+) ja verbilõpulist sõnajärge (vastavalt 46% ja 40%). V2-järge esines ainult 5%-s ja subjektilõpulist sõnajärge 9%-s relatiivlausetes.

Tabel 3. Sõnajärjetüüpide osakaal kaudsetes eriküsilausetes ja relatiivlausetes.

Sõnajärg	Kaudsed eriküsilauused		Relatiivlauused	
	Arv	Osakaal	Arv	Osakaal
V2	24	12%	42	5%
V3(+)	46	23%	386	46%
Verbilõpuline	127	64%	330	40%
Subjektilõpuline	2	1%	75	9%
Kokku	199	100%	833	100%

Kolmas eesmärk oli kontrollida, kas ka otsestes eriküsilausetes esinevad samasugused prosoodilised erandid V2-järjest nagu väitlausetes. Tabelis 4 on esitatud rõhutute asesõnaliste subjektide vs. täistähenduslike ja rõhuliste asesõnaliste subjektide jaotus sõnajärjetüübiti. Andmestik oli ligikaudu võrdselt rõhutuid asesõnalisi subjekte (51%) ja täistähenduslikke või rõhulisi asesõnalisi subjekte (49%). V2-järjega lausetest oli rõhutu asesõnalise subjektiga ainult 10%. Nii V3(+) sõnajärjega kui ka verbilõpulistest lausetes olid ülekaalus rõhutatud asesõnalised subjektid (vastavalt 68% ja 65%).

Tabel 4. Rõhutute asesõnade ning rõhuliste asesõnade ja täistähenduslike nimisõnafaaside jaotus otsestes eriküsilausetes sõnajärjetüüpide kaupa.

Sõnajärg	Rõhutu asesõna (osakaal rea summast)	Rõhuline asesõna või täistähenduslik nimisõnafaas (osakaal rea summast)	Kokku
V2	6 (10%)	54 (90%)	60
V3(+)	50 (68%)	24 (32%)	74
Verbilõpuline	82 (65%)	44 (35%)	126
Subjektilõpuline	0 (0%)	13 (100%)	13
Kokku	138 (51%)	135 (49%)	273

Tabelis 5 on toodud abiverbide, modaalverbide ja koopulate vs. täistähenduslike finiiitverbide jaotus otsestes eriküsilausestes sõnajärjetüübiti. Koguandmestikus olid ülekaalus täistähenduslikud finiiitverbid (65%). V2-järjega lausetes oli täistähenduslike finiiitverbide osakaal üldisest osakaalust ligi poole väiksem (33%). Verbilõpulist lausetes oli täistähenduslike finiiitverbide osakaal üldisest osakaalust tunduvalt suurem (85%) ning V3(+) sõnajärjega lausetes veidi väiksem (57%).

Tabel 5. Finiitsete abiverbide, modaalverbide ja koopulate vs. täistähenduslike finiiitverbide jaotus otsestes eriküsilausestes sõnajärjetüübiti.

Sõnajärg	Finiitne abiverb, modaalverb või koopula (osakaal rea summast)	Täistähenduslik finiiitverb (osakaal rea summast)	Kokku
V2	40 (67%)	20 (33%)	60
V3(+)	32 (43%)	42 (57%)	74
Verbilõpuline	19 (15%)	107 (85%)	126
Subjektilõpuline	4 (31%)	9 (69%)	13
Kokku	95 (35%)	178 (65%)	273

2.3. Arutelu

Uurimus kinnitab, et V2-sõnajärje osakaal tänapäeva eesti keele otsestes eriküsilausestes on oluliselt väiksem kui deklaratiivsetes pealausestes: 22% vs. u 90%. V3(+) sõnajärje osakaal on veidi suurem kui V2-järjel (27%) ning kõige sagedasem on verbilõpuline järg (46%). Lauselõpulise fookustatud subjektiga lauseid on 5%. Eesti keel erineb seega germaani keeltest, kus V2-järg on ühtmoodi ainuvaldav nii deklaratiivsetes pealausestes kui ka otsestes eriküsilausestes.

Kaudsete eriküsilauseste ja relatiivlausestega võrreldes on otsestes eriküsilausestes V2-järge siiski kaks kuni neli korda rohkem. Seega ehkki kaudsetes eriküsilausestes on V2-järje osakaal suhteliselt väike, avaldub siiski mingil määral germaani keeltele omane pea- ja kõrvallauseste asümmeetria. See kinnitab, et otseste eriküsilauseste V2-järg on saksamõjuline.

Kuigi V2-järje osakaal eesti keele eriküsilausestes ja väitlausestes on väga erinev, näitavad tulemused, et eriküsilauseste V2-järjel on ühisjooni väitlauseste omaga. Mitmed uurimused on näidanud, et eelkõige suulises kõnes on väitlausestes sagedane V3-järg, kui verbile vahetult eelnev moodustaja on rõhutu asesõna (Tael 1990: 34; Lindström 2002, 2017: 554–555; Vihman, Walkden 2021). Tulemustest nähtub, et otsestes eriküsilausestes ilmneb sama tendents, ning seda ka kirjalikus tekstis: kuigi andmestikus on ligikaudu võrdselt rõhutuid asesõnalisi subjekte ja täistähenduslikke leksikaalseid ning rõhulisi asesõnalisi subjekte (vastavalt 51% ja 49%), on V2-järjega lausetest rõhutu asesõnalise subjektiga ainult 10%.

Teine väitlausestes esinev erand V2-järjest puudutab primaarset lauserõhku kandvat verbi, mis kaldub asuma teisest positsioonist kaugemal (Remmel 1963; Sakhai, Tamm 2019). Tulemused viitavad sellele, et sama tendents võib esineda eriküsilausestes: koguandmestikus on täistähenduslike finiiitverbide osakaal 65%, V2-järjega lausetes aga poole väiksem (33%) ning verbilõpulist lausetes oluliselt suurem (85%); V3(+) sõnajärjega lausetes on täistähenduslike finiiitverbide osakaal üldise andmes-

tikuga võrreldes pisut väiksem (57%). Need tulemused võivad olla kaudseks tõendiks sellest, et ka eriküsilausetes mõjutab verbi rõhulisus tema positsiooni. Teisalt on siiski selge, et eriküsilausetes on verbilõpuline sõnajärg domineeriv ega sõltu verbi omadustest.

Kokkuvõttes näitavad tulemused, et nii väit- kui ka küsilausetes mõjutavad V2-sõnajärge prosoodilised tegurid. See võib toetada võimalust, et V2-järje laenamisel mängisid rolli prosoodilised tegurid.

3. Diakrooniline korpuseuuring

V2-sõnajärje erinev esinemine väitlausetes ja eriküsilausetes tõstatab küsimuse, kuidas selline asümmeetria on tekkinud: kas V2-järg on eriküsilausetest kadumas või ei ole see sinna kunagi jõudnudki?

3.1. Andmestik ja meetod

Uurimisküsimusele vastamiseks võrdlesime V2-järje osakaalu eesti keele deklaratiivsetes pealausetes ja otsetes eriküsilausetes eri ajaloperioodidest pärinevates tekstides. Allikad on kokku võetud tabelis 6. Andmestik pärineb vana kirjakeele korpusest (VAKK), Salomo Heinrich Vestringi eesti-saksa sõnaraamatust (Vestring) ja etTenTen13 korpusest. XVII sajandist on esindatud kaks saksa emakeelega autorit, Georg Müller ja Heinrich Stahl. Müllerilt on esindatud jutlused aastatest 1600–1606, Stahlilt „Hand- und Hausbuch I”. XVIII sajandist on esindatud kaks allikat, mida on seostatud eesti emakeelega keelejuhtide kasutamisega (Kask 1970: 86, 91): Anton Thor Helle 1732. aasta teosele „Kurtzgefasste Anweisung zur Ehstnischen Sprache” lisatud kümme dialoogi ja Vestringi sõnaraamatu näitelauased. XIX sajandist on esindatud Friedrich Reinhold Kreutzwaldi tekstid aastatest 1840–1850. Tegu on eesti emakeelega autoriga, kelle jaoks aga saksa keel oli hariduse, kultuuri ja kodukeel. Tänapäeva eesti keele deklaratiivsete pealausete osas eeldasime varasemate uurimuste põhjal, et V2-järje osakaal on umbes 90% (Tael 1988).

Varasemate perioodide andmestikus märgendasime iga lause sõnajärjetüübi järgnevalt:

V2 – finiiitverb on teisel positsioonil; esimene lauseliige võib olla nii subjekt kui ka muu lauseliige või ka väljajäetud asesõna, st viimasel juhul on verb lineaarselt esimesel positsioonil;

V3 – finiiitverb on kolmandal positsioonil, kuid mitte lause lõpus;

verbilõpuline – finiiitverb on lause lõpus (sealjuures võib olla ka kolmandal positsioonil);

muu – nt eriküsilausetes verb kolmandast positsioonist kaugemal, kuid mitte lõpus; väitlausetes nt V1-järg, mis ei ole tingitud asesõnalise subjekti väljajätust.

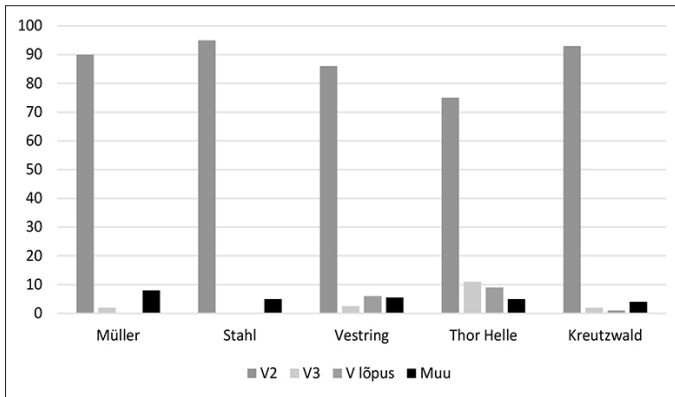
Tabel 6. Andmestik allikate kaupa.

Allikas	Väitlauseid	Eriküsilauseid
VAKK, Mülleri jutlused (1600–1606)	100 esimest (Jutlus 01 (18.12.1600), Jutlus 02 (28.12.1600))	90 (kõik leitud laused)
VAKK, Stahl „Hand- und Hausbuch I” (1632)	100 esimest	57 (kõik leitud laused)
Vestringi sõnaraamatu näitelauseid (u 1720–1740)	200 esimest	55 (kõik leitud laused)
VAKK, Thor Helle „Kurtzgefasste Anweisung zur Ehstnischen Sprache”, 10 dialoogi (1732)	319 (kõik leitud laused)	87 (kõik leitud laused)
VAKK, Kreutzwaldi tekstid aastatest 1840–1850	100 esimest	100 esimest
etTenTen13	–	273 juhuslikku (vt ptk 2.1)

Tänapäeva andmestiku (etTenTen13) märgendust on kirjeldatud peatükis 2.1. Kuna tänapäeva andmestik oli kontrollitud, ei ole andmed täielikult võrreldavad. Eriküsilauseite vähesuse tõttu ei olnud võimalik varasematest perioodidest sama kontrollitud andmestikku koguda.

3.2. Tulemused

Uuringu eesmärk oli võrrelda deklaratiivsete pealauseite ja otsete eriküsilauseite sõnajärge eri perioodide tekstides. Kõigis analüüsitud allikates domineeris väitlauseites sarnaselt tänapäeva eesti keelele V2-sõnajärg, vt joonist 1 ja näiteid 27a–27e.

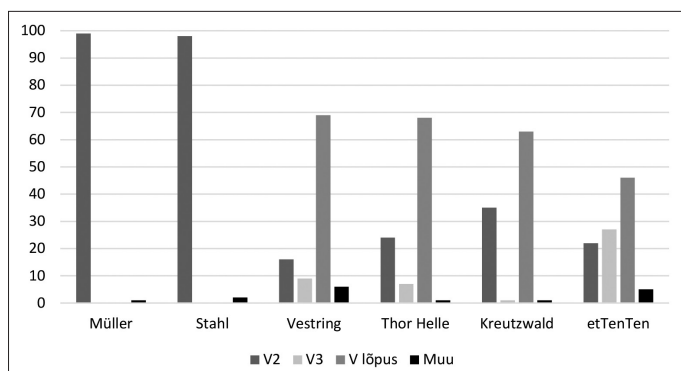

Joonis 1. Deklaratiivsete pealauseite sõnajärjetüüpide protsent analüüsitud allikates.

- (27a) Walata Pattu siddes **olle** mina sündinut, ninck Pattu siddes **on** minu Eäma mind
Ilmalle thonut. (V2, Müller)
- (27b) sehl **istup** temma Jummalä omma keicke+ +weggiwesse Jssa parrambal kehl (V2,
Stahl)
- (27c) Sest **on** linad ni arwokessed. (V2, Thor Helle)

- (27d) Omma Asja pärrast, **polle** ma sinna sanud. (V2, Vestring)
 (27e) Wallitseja kasso peale **töttasid** karwased ning sulgis issandad ulgakeste teele (V2, Kreutzwald)

Eriküsilauseste osas lahknevad allikad järsult, vt joonist 2 ja näiteid 28a–28h. Mülleril ja Stahlil (XVII saj) esineb saksapärane V2-järg, Vestringi sõnaraamatus (XVIII saj), Thor Helle grammatika dialoogides (XVIII saj), Kreutzwaldi tekstides (XIX saj) ja etTenTen13 korpuses (tänapäeva keel) domineerib verbilõpuline järg.⁵

Joonis 2. Otseste eriküsilauseste sõnajäremallide protsent analüüsitud allikates.

- (28a) Minck+ +pr : **ted** sina ninda minu kaas? (V2, Müller)
 (28b) Kust **tehd** sinna sedda? (V2, Stahl)
 (28c) Mis wallatust **moistwad** wäetimad tehha? (V2, Thor Helle)
 (28d) Kust se nüüd ennam **tulleb**? (verbilõpuline, Thor Helle)
 (28e) Kuis **woib** üks Wargus mahto sada kui polle Wasto Wotjad. (V2, Vestring)
 (28f) Mis ma sest **holin**? (verbilõpuline, Vestring)
 (28g) kuis **radsime** meie üks+ +teisest siin jubba lahkuda? (V2, Kreutzwald)
 (28h) Mis kasso teie min:o ukkamisest **sate**? (verbilõpuline, Kreutzwald)

3.3. Arutelu

Vaadeldes otseste eriküsilauseste sõnajärke perioodide lõikes, ilmneb, et XVII sajandi saksakeelsetel autoritel (Mülleril ja Stahlil) esineb neis praktiliselt ainult saksapärane V2-sõnajärg, kuid tänapäeva keeles (etTenTen13 korpuses), XIX sajandi eesti autori keeles (Kreutzwaldil) ja eesti keelejuhtidega seostatud XVIII sajandi tekstides (Thor

⁵ Jooniselt 2 võib jääda mulje, nagu oleks tänapäevases andmestikus nii verbilõpuline kui ka V2-järg V3-järje arvelt languses. Seda ei saa siiski järeldada, sest varasemate perioodide andmestik on tänapäeva andmestikust vähem kontrollitud. Seetõttu ei võimalda varasemate perioodide andmestik alati eristada ühelt poolt V2- ja V3-sõnajärge (kui küsisõna on subjekt; sellised juhud märgendati kui V2) ning teiselt poolt verbilõpulist ja V3-järge (kui verb on samaaegselt kolmandal positsioonil ja lause lõpus; sellised juhud märgendati verbilõpulisteks). Lisaks on tänapäeva andmestikus kokku võetud V3- ja V3+ sõnajärg, kuid ajaloolistes allikates on viimane kategoorias „muu”.

Helle dialoogides ja Vestringi sõnaraamatu näitelausetes) domineerib verbilõpuline järg. Allikatevaheline erinevus küsilausete sõnajärjes viitab sellele, et V2-järg Mülleri ja Stahli eriküsilausetes on Helle Metslangi ja Külli Habichti (2019) mõistes vahekeelenähtus, mida emakeelsete kõnelejate keeles ei eksisteerinud ja mis kadus kirjakeelest väga ruttu, kui selle arendamise võtsid üle eesti emakeelega autorid, nagu Kreutzwald. Sellest võib järeldada, et emakeelsete kõnelejate eesti keeles ei ole V2-järg otsestes eriküsilausetes kunagi domineerinud, st seda ei ole germaani keeltest eriküsilausetesse täiel määral laenatud.

Deklaratiivsetes pealausetes seevastu on V2-järje osakaal kõigil vaadeldud perioodidel ja kõigis allikatüüpides suhteliselt stabiilne. Kuivõrd see esineb ka Thor Helle dialoogides ja Vestringi sõnaraamatu näitelausetes, mida seostatakse eesti keelt emakeelena kõnelevate keelejuhtidega ja kus eriküsilausete sõnajärg erineb saksa keelest, võib järeldada, et deklaratiivsesse pealausetesse oli V2-järg laenatud enne XVIII sajandit. See võis aset leida XVI–XVII sajandil kontaktis ülemsaksa keelega ja saksamõjulise kirja- ja kirikukeelega, või juba XIII–XVII sajandil ehk murrangueesti keeles kontaktis alamsaksa keelega, mis andis eesti keelde enim laensõnu ja põhjustas mitmeid struktuurseid muutusi (Prillop jt 2020).

Tekib küsimus, millega seletada V2-järje erinevat laenamist deklaratiivsetesse pealausetesse ja otsestes eriküsilausetesse, kui see esineb kontaktkeeles ja ka sellest mõjutatud kirjakeeles mõlemas lausetüübis võrdselt.

Varasemalt on otseste eriküsilausete verbilõpulist sõnajärge seostatud infostruktuuriga: lausealgulise fookusega ja juhtudega, kus muud lauseliikmed peale verbi viitavad tuntud referentidele (Lindström 2006, 2017: 560). Teisalt märgib näiteks Maria Viikuna (1998: 182), et kui soome keeles esineb OV-järg tõepoolest ainult juhul, kui objekt kannab tuntud infot, siis eesti keeles, nagu ka karjala, vepsa, ersa ja komi keeles, on OV-järg võimalik ka juhul, kui objekt kannab uut infot. Sama märgib Lindström (2006: 885). Näiteks tundub võimalik küsida „Millal sa kooki küpsetad?“, ilma et koogist oleks eelnevalt juttu olnud. Verbilõpuline järg tundub võimalik isegi juhul, kui verb väljendab tuntud infot ja laiend kitsast või kontrastiivset fookust:

(29) A: Ma küpsetasin täna leiba.

B: Aga millal sa **KOOKI küpsetad?**

Kui eriküsilausetes esineb OV-järg seega nii tuntud kui ka uut infot väljendava objektiga, siis väitlausetes vastupidi ei tundu SOV-järg võimalik ka juhul, kui subjekt on fokuseeritud ja objekt väljendab tuntud infot (30a) või kui subjekt ja verb on osa fookusest ja objekt on topik (30b):

(30a) A: Kes selle küpsetas?

B: *MARI selle **küpsetas**.

(30b) A: Kust see kook siia sai?

B: *MARI selle **KÜPSETAS**.

Seega tundub, et üksnes infostruktuur eriküsilausete verbilõpulist sõnajärge ning väitlausete ja eriküsilausete sõnajärje erinevust ei seleta.

Eesti keele verbilõpulist sõnajärge seostatakse tihti saksa mõjuga, nagu ka V2-järge. Võimalik, et saksa keele verbilõpuline sõnajärg mõjutas eesti keeles ka kontekste, kus see saksa keeles endas ei esine, nii nagu V2-järg esineb eesti keeles teataval määral ka kõrvallausetes, kus see saksa keeles olla ei saa. Otseste eriküsilause verbilõpulise sõnajärje põhjendamine saksa mõjuga ei seletaks siiski, miks ei ilmne samasugune mõju samal määral deklaratiivsetes pealausestes, st see ei seletaks eriküsilauseste ja väitlauseste erinevust.

Veel ühe seletusena võiks kaaluda võimalust, et küsilausest on mingil põhjusel konservatiivsem, aeglasemalt muutuv kontekst kui väitlausest, näiteks väiksema esinemissageduse või vormellikuma kasutuse tõttu (vrd viisakusvormeleid nagu „Kuidas käsi käib?“). Küsilauseste konservatiivsuse poolt räägivad ka mõned muud asjaolud. Eesti keeles võib eriküsilauseste konservatiivsuse märgiks olla küsilause vormis konstruktsioon, kus objektikäändena on võimalik elatiiv, viidates eesti keele objektikäände separatiivsele algupärale (Pajusalu 2006; Prillop jt 2020: 193). Mõningates keeltes, nagu tänapäeva inglise ja prantsuse keel, on ajalooline V2-järg kadunud väitlausestest, kuid säilinud osaliselt eriküsilausestes. Teisalt ei ole väitlauseste ja eriküsilauseste sõnajärje erinevus keeltes üldine nähtus, näiteks inglise ja skandinaavia keeltes ning ka soome keeles toimus tüpoloogiline muutus SOV > SVO sarnaselt nii väit- kui ka küsilausestes.

Pakume siin välja veel ühe võimaliku seletuse: V2-järg laenati deklaratiivsetesse pealausestesse ja otsestesse eriküsilausestesse erinevalt, sest nende sõnajärg oli V2-järje laenamise ajal juba erinev. Tundub võimalik, et enne V2-järje laenamist oli eesti keeles juba alanud uurali keeltele laiemalt omane verbilõpulise sõnajärje taandumine. See muutumisprotsess võis avalduda varieerumisena, kus algne verbilõpuline sõnajärg vaheldus järgedega, milles finiiitverb paiknes kas subjekti järel teisel positsioonil või nn V3 või V3+ positsioonis, mis ilmnevad ka tänapäeva deklaratiivsetes pealausestes (vrd eespool näiteid 6 ja 15a), otsestes eriküsilausestes (vt näiteid 24a–24c) ning kaudsetes eriküsilausestes ja relatiivlausestes (vrd tabel 3).⁶ Võimalik, et V2-järg võeti üle kontekstides, kus verb esines juba subjekti järel teisel positsioonil või V3(+) positsioonis, kuid verbilõpuline sõnajärg jäi selle mõjust puutumata. Deklaratiivsete pealauseste ja otseste eriküsilauseste sõnajärje erinevust võiks sellise hüpoteetilise stsenaariumi korral seletada see, et V2-järje laenamise ajaks oli verbilõpuline sõnajärg väitlausestes juba valdavalt taandunud, eriküsilausest aga muutusid mingil põhjusel aeglasemalt või piiratumalt, näiteks infostruktuuri, väiksema esinemissageduse, suurema vormellikkuse või muude tegurite mõjul, mistõttu V2-järje laenamise ajal domineeris eriküsilausestes veel verbilõpuline sõnajärg. See hüpotees nõuab edasist kontrollimist.

⁶ Nii V3- kui ka V3+ sõnajärje puhul eelneb finiiitverb oma seotud laienditele, kuid V3-järje puhul eelneb finiiitverb võimalikele lause sees asuvatele lauseadverbiaalidele, V3+ sõnajärje korral aga järgneb neile.

4. Kokkuvõte

V2-sõnajärg, mis on laenatud eesti keelde tõenäoliselt germaani keelest, esineb deklaratiivsetes pealausetes ja otsetes eriküsilausetes väga erineval määral, kuigi saksa keeles on see mõlemas lausetüübis ainuvaldav. Kui väitlausetes on V2-järje osakaal ligikaudu 90% (Tael 1988), siis otsetes eriküsilausetes ainult 22%. Otsetes eriküsilausetes on V2-järge siiski kaks kuni neli korda rohkem kui kaudsetes eriküsilausetes ja relatiivlausetes, mis võib peegeldada germaani keelte sõnajärjele omast pea- ja kõrvallausete asümmeetriat. Otsetes eriküsilausetes domineerib verbilõpuline sõnajärg (46%) ning esineb ka V3(+) sõnajärg (27%).

Väitlausete ja eriküsilausete V2-järg tundub siiski olevat ühtne nähtus, sest mõlemas kontekstis esinevad samad prosoodilised erandid: V3-järg, kui verbile eelneb rõhutu asesõna, ja V3+ või verbilõpuline sõnajärg, kui verb kannab primaarset lauserõhku. See toetab hüpoteesi, et V2-järje laenamisel mängisid rolli prosoodilised tegurid.

Ajaloolised keeleandmed viitavad sellele, et väit- ja eriküsilausete erineva sõnajärje põhjuseks ei ole V2-järje kadumine otsetest eriküsilausetest, vaid pigem see, et V2-järge ei ole neisse kunagi täiel määral laenatud. Lahtiseks jääb küsimus, miks laenati V2-järg väit- ja eriküsilausetesse erinevalt. Pakume välja hüpoteesi, et väit- ja eriküsilausete sõnajärg oli V2-järje laenamise ajaks juba lahknenu: deklaratiivsetes pealausetes oli uurali keelte ajalooline verbilõpuline järg valdavalt taandunud, otsetes eriküsilausetes aga veel valdavalt säilinud. Oletame, et V2-järg võeti üle kontekstides, kus verbilõpuline sõnajärg oli juba taandunud, kuid verbilõpuline järg jäi selle mõjust puutumata.

Töö valmimist on toetanud Haridus- ja Teadusministeeriumi Eesti Keele Instituudi baasfinantseerimine ning Ungari Károli Gáspári nimeline reformeeritud kiriku ülikool (Károli Gáspár Református Egyetem).

LÜHENDID

1, 2, 3 = 1., 2., 3. isik; **ABIV** = abiverb; **AKU** = akusatiiv; **ART** = artikkel; **DAT** = daativ; **DEF** = definiitne; **DEM** = demonstratiiv; **F** = feminiin; **GEN** = genitiiv; **INDEF** = indefiniitne; **INE** = inessiiv; **INF** = infinitiiv; **KOND** = konditsionaal; **KONJ** = konjunktsioon; **M** = maskuliin; **N** = neutrum; **PL** = pluural; **PREP** = prepositsioon; **PRET** = preteeritum; **PRON** = pronomeni; **PRTS** = partitsiip; **PTCL** = partikkel; **REFL** = refleksiivne asesõna; **SG** = singular.

VEEBIVARAD

VAKK = Vana kirjakeele korpus. <https://vakk.ut.ee>, <https://doi.org/10.1515/TY.0005>

Vestring, Salomo Heinrich 1710–1730. *Lexicon Esthonicum Germanicum*. Tartu: Eesti Kirjandusmuuseum, 1998. <https://www.folklore.ee/~kriku/VESTRING/>

etTen13 = Internetist alla laetud eestikeelsete veebilehtede korpus Keeleveebis. www.keelveeb.ee/dict/corpus/ettenten/about.html

KIRJANDUS

- Aavik, Johannes 1912.** Kõige suurem germanismus Eesti keeles. – Eesti Kirjandus, nr 9, lk 353–369.
- Abondolo, Daniel 1998.** Introduction. – The Uralic Languages. (Routledge Language Family Descriptions.) Toim D. Abondolo. London–New York: Routledge, lk 1–42.
- Broekhuis, Hans; Corver, Norbert 2015.** Syntax of Dutch: Verbs and Verb Phrases. (Comprehensive Grammar Resources.) Amsterdam: Amsterdam University Press. <https://doi.org/10.2307/jj.3716021>
- de Groot, Casper 2017.** The typology of the essive in the Uralic languages. – Uralic Essive and the Expression of Impermanent State. (Typological Studies in Language 119.) Toim C. de Groot. John Benjamins Publishing Company, lk 497–549. <https://doi.org/10.1075/tsl.119>
- Haider, Hubert 2010.** The Syntax of German. Cambridge–New York: Cambridge University Press.
- Holmberg, Anders 2015.** Verb second. – Syntax – Theory and Analysis: An International Handbook of Contemporary Syntactic Research. Kd 1. (Handbücher zur Sprach- und Kommunikationswissenschaft, 42.1.) Toim Tibor Kiss, Artemis Alexiadou. Berlin: Walter de Gruyter, lk 343–384. <https://doi.org/10.1515/9783110377408.342>
- Holmberg, Anders; Sahkai, Heete; Tamm, Anne (käsikiri).** Verb Second in Estonian and the syntax-prosody relation.
- Kask, Arnold 1970.** Eesti kirjakeele ajaloost I. Tartu: Tartu Riiklik Ülikool.
- Kettunen, Lauri 1959.** Hyvää vapaata suomea. Ohjekirja suomen kielen käyttäjille. 2. tr. Jyväskylä: Gummerus.
- Kiparsky, Paul 1995.** Indo-European origins of Germanic syntax. – Clause Structure and Language Change. (Oxford Studies in Comparative Syntax.) Toim Adrian Batty, Ian Roberts. Oxford: Oxford University Press, lk 140–169.
- Laczkó, Tibor 2023.** LFG and Finno-Ugric languages. – The Handbook of Lexical Functional Grammar. Toim Mary Dalrymple. Berlin: Language Science Press, lk i–lxiv.
- Lindén, Eeva 1947.** Suomen kielen sanajärjestyksestä. – Virittäjä, kd 51, lk 324–331.
- Lindén, Eeva 1952.** Inversio verbinmääräyksellä alkavissa lauseissa. – Virittäjä, kd 56, lk 89–93.
- Lindström, Liina 2002.** Veel kord subjekti ja predikaadi vastastikusest asendist laiendi järel. – Emakeele Seltsi aastaraamat 47 (2001). Peatoim Mati Erelt. Tallinn: Emakeele Selts, lk 87–106.
- Lindström, Liina 2006.** Infostruktuuri osast eesti keele sõnajärje muutumisel. – Keel ja Kirjandus, nr 11, lk 875–888.
- Lindström, Liina 2007.** Verb-final clauses in spoken Estonian. – Grammatika és kontextus: új szempontok az uráli nyelvek kutatásában. Kielioppi ja konteksti: uusia näkökulmia uralilaisten kielten tutkimiseen. Grammatika ja kontekst: uued vaatenurgad uurali keelte uurimises. (Uralisztikai tanulmányok 17.) Toim Márta Csepregi, Virpi Masonen. Budapest: ELTE BTK Finnugor Tanszék, lk 227–247.
- Lindström, Liina 2017.** Lause infostruktuur ja sõnajärg. – Eesti keele süntaks. (Eesti keele varamu 3.) Toim Mati Erelt, Helle Metslang. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus, lk 547–565.

- Metslang, Helle; Habicht, Külli 2019.** XIX sajandi eesti kirjakeel – vahekeelest suland-keeleks. – Emakeele Seltsi aastaraamat 64 (2018). Peatoim Mati Ereht. Tallinn: Teaduste Akadeemia Kirjastus, lk 111–140. <https://doi.org/10.3176/esa64.04>
- Ogren, David Paul 2018.** Object Case Variation in Estonian *da*-infinitive Constructions. (Dissertationes philologiae estonicae Universitatis Tartuensis 41.) Tartu: University of Tartu Press.
- Pajusalu, Renate 2006.** Multiple motivations for meaning of an elative *wh*-construction in Estonian. – *Trames: A Journal of the Humanities and Social Sciences*, kd 10, nr 4, lk 324–340. <https://doi.org/10.3176/tr.2006.4.02>
- Prillop, Külli; Pajusalu, Karl; Saar, Eva; Soosaar, Sven-Erik; Viitso, Tiit-Rein 2020.** Eesti keele ajalugu. (Eesti keele varamu 6.) Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus.
- Rommel, Nikolai 1963.** Sõnajärjestus eesti lauses. – Eesti keele süntaksi küsimusi. (Keele ja Kirjanduse Instituudi uurimused VIII.) Tallinn: Eesti Riiklik Kirjastus, lk 216–389.
- Sahkai, Heete; Tamm, Anne 2019.** Verb placement and accentuation: Does prosody constrain the Estonian V2? – *Open Linguistics*, kd 5, nr 1, lk 729–753. <https://doi.org/10.1515/opli-2019-0040>
- Tael, Kaja 1988.** Sõnajärjemallid eesti keeles (võrrelduna soome keelega). (Ars Grammatica. KKI-56.) Keele ja Kirjanduse Instituut. Tallinn: Eesti NSV Teaduste Akadeemia.
- Tael, Kaja 1990.** An Approach to Word Order Problems in Estonian. Tallinn: Eesti Teaduste Akadeemia.
- Taigel, Sonja 2021.** On the interpretation and use of causal verb-first-clauses in German. – *Studia Linguistica*, kd 75, nr 1, lk 24–71. <https://doi.org/10.1111/stul.12149>
- Vihman, Virve-Anneli; Walkden, George 2021.** Verb second in spoken and written Estonian. – *Glossa: A Journal of General Linguistics*, kd 6, nr 1, a 15. <https://doi.org/10.5334/gjgl.1404>
- Vilkuna, Maria 1989.** Free Word Order in Finnish: Its Syntax and Discourse Functions. (Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia 500.) Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Vilkuna, Maria 1998.** Word order in European Uralic. – *Constituent Order in the Languages of Europe*. (Empirical Approaches to Language Typology 20.1.) Toim Anna Siewirska. Berlin–New York: Mouton de Gruyter, lk 173–234. <https://doi.org/10.1515/9783110812206.173>
- Vilkuna, Maria 2022.** Word order. – *The Oxford Guide to the Uralic Languages*. Toim Marianne Bakró-Nagy, Johanna Laakso, Elena Skribnik. Oxford: Oxford University Press, lk 950–960. <https://doi.org/10.1093/oso/9780198767664.003.0049>
- Woods, Rebecca; Wolfe, Sam (toim) 2020.** Rethinking Verb Second. Oxford: Oxford University Press. <https://doi.org/10.1093/oso/9780198844303.001.0001>

Heete Sahkai (snd 1972), PhD, Eesti Keele Instituudi vanemteadur (Roosikrantsi 6, 10119 Tallinn), heete.sahkai@eki.ee

Anne Tamm (snd 1968), PhD habil., Károli Gáspári nimelise reformeeritud kiriku ülikooli dotsent (Reviczky 4–201, 1088 Budapest), tamm.anne@kre.hu

Anders Holmberg (b. 1951), PhD, Newcastle'i ülikooli emeriitprofessor (Newcastle upon Tyne, NE1 7RU), anders.holmberg@newcastle.ac.uk

The word order of Estonian main clause wh-interrogatives

Keywords: Verb Second (V2), language contact, language history, Germanic languages, prosody, corpus study

Estonian is a verb-second (V2) language: in certain types of sentences, the finite verb tends to be the second constituent. The V2 feature of Estonian is most likely to have developed under Germanic influence. However, there are differences between Germanic and Estonian V2 order. The word order of Estonian main-clause wh-interrogatives is one of the major exceptions to the V2 order. Main-clause wh-interrogatives are always V2 in Germanic but predominantly verb-final in Estonian. The paper describes two corpus studies – a synchronic and a diachronic one – that aimed to clarify the proportion, nature and development of the V2 order in Estonian main-clause wh-interrogatives.

The synchronic study showed that the proportion of the V2 order in present-day Estonian main-clause wh-interrogatives is approximately 22%. The V2 order is thus considerably less frequent in wh-interrogatives than in declaratives, but it is subject to similar prosodic exceptions in both. The V2 order is nevertheless more frequent in main-clause wh-interrogatives than in embedded wh-interrogatives and relative clauses, giving evidence of a Germanic-like asymmetry between main and embedded clauses.

The results of the diachronic study suggest that the V2 order has never been borrowed as the predominant order of Estonian main-clause wh-interrogatives. To explain why the V2 feature was borrowed to a different extent into declaratives and wh-interrogatives, we hypothesise that their word order had already diverged before the V2 order was borrowed. According to the hypothesis, wh-interrogatives had retained the historical verb-final order, which remained unaffected by the V2 order, while declaratives had already lost the verb-final order.

Heete Sahkai (b. 1972), PhD, Institute of the Estonian Language, Senior Researcher (Roosikrantsi 6, 10119 Tallinn), heete.sahkai@eki.ee

Anne Tamm (b. 1968), PhD habil., Károli Gáspár University of the Reformed Church in Hungary, Associate Professor (Reviczky u. 4, 1088 Budapest), tamm.anne@kre.hu

Anders Holmberg (b. 1951), PhD, Newcastle University, School of English Literature, Language, and Linguistics, Emeritus Professor (Newcastle upon Tyne, NE1 7RU), anders.holmberg@newcastle.ac.uk